

PARAPATICS ANDREA: A NYELVI TUDATOSSÁG FEJLESZTÉSE. FELADATOK ÉS SEGÉDANYAGOK PEDAGÓGUSJELÖLT HALLGATÓK OKTATÁSÁHOZ

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2025, 98 p.

ISBN 978-963-409-463-0

Dančo Jakab Veronika

jakabova23@uniba.sk

Comenius Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Pozsony

<https://orcid.org/0000-0002-2290-3281>

Parapatics Andrea 2025-ben megjelent kötete, *A nyelvi tudatosság fejlesztése. Feladatok és segédanyagok pedagógusjelölt hallgatók oktatásához*, a pedagógusképzés egy olyan területéhez kapcsolódik, amelyhez eddig kevés, kifejezetten gyakorlatorientált feldolgozás készült. A könyv kiindulópontját az a széles körben tapasztalható jelenség adja, hogy bár a hétköznapi beszélők a köznevelésben több mint egy évtizeden keresztül tanulnak a magyar nyelvről, nyelvi tudatosságuk szintje mégis gyakran alacsony marad. A szerző értelmezése szerint ennek egyik fő oka a Nemzeti alaptanterv és a magyar nyelvre vonatkozó kerettantervek preszkriptív, egynormájú szemlélete, amelynek következtében a nyelvtanórákon elsajátított lexikális tudás ritkán képes összekapcsolódni a mindennapi nyelvhasználattal. Mindez ahhoz vezet, hogy a tanulók csak korlátozott mértékű explicit nyelvi ismeretekkel rendelkeznek, miközben reflektív nyelvi tevékenységük nem saját nyelvhasználatuk elemzésére, hanem elsősorban mások beszédének „nyelvhelyességi” szempontú minősítésére irányul.

A fent megfogalmazott problémafelvetés rámutat arra, hogy a pedagógusképzésben szemléleti megújulásra van szükség, amely a többnormájúságot hangsúlyozó, szociolingvisztikai nyelv szemlélet érvényesítésével valósulhat meg. Ehhez kínál segítséget Parapatics könyve, amely a szerző köznevelésben és felsőoktatásban szerzett tapasztalataiból merít. A kötet célja,

hogy elősegítse a pedagógusképzésben részt vevő hallgatók nyelvi és kommunikációs készségeinek fejlesztését, a nyelvi változatosság és a kettősnyelvűség kérdéseinek megértését, valamint a szakmai és tantermi kommunikációhoz, illetve a szövegértéshez szükséges kompetenciák tudatos alakítását.

A könyv öt fejezetből áll. Az első fejezet a *Mindennapi kommunikáció* címet viseli, és olyan hétköznapi nyelvhasználatra összpontosító gyakorlatokat tartalmaz, amelyek a beszélők szemzőgéből gyakran reflektálatlanok. Ide tartoznak a kérdések és a válaszok pragmatikai működését vizsgáló feladatsorok, a köszönési formák változását és generációs különbségeit feltáró megfigyelések, ahogy a bókra adott válaszok elemzése is. Ezek a feladatok egyaránt azt a célt szolgálják, hogy a hallgatók saját nyelvi tapasztalataikra építve ismerjék fel a nyelvhasználat társas és kontextusfüggő jellegét. Külön figyelmet érdemel a *hát* diskurzusjelölőt középpontba állító feladatsor, amely a szó- és írásbeli nyelvhasználat bemutatásán és összehasonlításán keresztül bontja le a „nyelvhelyességi” előítéleteket, ugyanakkor a jelenség pedagógiai feldolgozásának lehetőségeit is megvilágítja. A fejezet további feladatai a nyelvi tudatosság fejlesztését egyrészt a metaforikus, másrészt a digitális nyelvhasználatra terjesztik ki. A metaforikus és a megszemélyesítő nyelvhasználat különböző formáit a hétköznapi szóképek gyűjtését célzó gyakorlatok teszik hozzáférhetővé, míg a digitális kommunikációhoz kapcsolódó feladatok a nyilvános online nyelvhasználat kritikus értelmezésére ösztönzik a hallgatókat, egyúttal teret adva az adatkezelés és a kutatásetika alapvető kérdéseinek feldolgozására. A kötet aktualitását még inkább növeli a mesterséges intelligenciához, azon belül a ChatGPT-hez kapcsolódó feladatsor, amely a csevegőrobot által generált szövegek nyelvi, stílári és tartalmi vizsgálatára irányítja a figyelmet. A feladatok a digitális eszközhasználatot kritikai keretben értelmezik.

A *Területi és társadalmi sokszínűség* című második fejezet bevezető része a földrajzi kötődésű nyelvi változatok tudatosítását tűzi ki célul, és a hallgatókat szépirodalmi, népköltészeti és ismeretterjesztő szövegekkel végzendő munkára hívja. Ennek során az általuk ismert tájszókészlet árnyalása mellett a nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdök formálása kerül hangsúlyos szerepbe. Kiemelt jelentőségűek azok a feladatok, amelyek a helyesírás és a nyelvjárási háttér összefüggéseire hívják fel a figyelmet, hiszen – amint Kiss (1999, pp. 373–381) kutatásai is alátámasztják – bizonyos helyesírási hibák forrása a tanulók nyelvjárásfüggősége. Éppen ezért az ilyen jellegű gyakorlatok nemcsak a felsőoktatásban, de a köznevelésben is jól alkalmazhatók, ahol nagyban hozzájárulnának az ún. *funkcionális-szituatív kettősnyelvűség* kialakításához, vagyis ahhoz, hogy a tanulók anyanyelvjárásuk mellé elsajátítsák a köznyelvet, s azt beszédhelyzet függvényében használják (Kiss, 2001, p. 150). Ugyanezen fejezet következő feladatsora a kétnyelvű beszélők nyelvhasználati szokásait tárgyalja, különös tekintettel a családon belüli nyelvhasználati döntésekre, valamint a többnyelvűséghez kapcsolódó előnyök és hátrányok mérlegelésére. A gyakorlatok alkalmat teremtenek a kétnyelvű beszélőkre vonatkozó nyelvi előítéletek és mítoszok kritikai megvitatására (vö. Lanstyák 2007, pp. 154–173, 2009, pp. 122–124). Ezt a megközelítést folytatva a fejezet további feladatai az életkori és nemi alapon elkülöníthető nyelvhasználati minták, illetve a szleng vizsgálatán keresztül járulnak hozzá a társadalmi rétegződéshez köthető nyelvi változatok megértéséhez.

A harmadik, *Tantervi kommunikáció* című fejezet nyilvánvaló célja a pedagógusi nyelvhasználat tudatosítása mikrotanítások elemzése alapján. A feladatok arra ösztönzik a hallgatókat, hogy mások és saját tanítási gyakorlatuk nyelvi jellemzőit vizsgálják, középpontba állítva a megakadásjelenségeket, az interakciós mintázatokat és a tanár-tanuló közötti megszólalási arányokat, amelyek a didaktika alapelvei szerint a(z ön)reflektív tanár eszközkészletének meghatározó elemei (vö. Falus & Szűcs, 2022). Mindezt a szó- és írásbeli instrukciók megfogalmazásával foglalkozó, illetve a szülőkkal folytatott hivatalos kommunikáció gyakorlására épülő feladatok egészítik ki.

A *Feladatgyűjtemény a pedagógusi munkához* címet viselő negyedik fejezet a nyelvi érzékenyítés és a regionális nyelvi változatosság pedagógiai feldolgozásához kínál konkrét tanítási ötleteket. A feladatok között megtalálhatók a nyelvjárási eredetű helyesírási hibák felismerését segítő gyakorlatok, tájszavakat feldolgozó memória- és társasjátékok, szókarttyákkal és projektmunkával dolgozó gyakorlat típusok, ahogy nyelvjárási portfólió készítésére irányuló tevékenységek is. A fejezet egyik fő erőssége, hogy a korábban már fel-felbukkanó ismeretekhez új, élményalapú megközelítéseket társít, kooperatív és kreatív munkaformák alkalmazásával. A feladatok egy része a tanulócsoporthoz életkori sajátosságaihoz és a rendelkezésre álló időkeretekhez igazítva a köznevelési gyakorlatban is alkalmazható.

Az ötödik, egyben utolsó fejezet, amely az *Anyanyelvi ismeretterjesztés gyerekeknek és felnőtteknek* címet kapta, 22 ismeretterjesztő írást és egy, a nyelvi toleranciát fókuszba állító mesét tartalmaz. Az ismeretterjesztő írások az elmúlt években nem tudományos folyóiratokban, magazinokban és újságokban jelentek meg, elsősorban nem nyelvész végzettségű felnőttek és kiskolások számára. A fejezet célja, hogy mintául szolgáljon az ismeretterjesztő műfajban való írás gyakorlásához, ugyanakkor a szerző hangsúlyozza, hogy a szövegek tanórai vagy házi feladatok alapját is adhatják. A válogatás olyan témákat tárgyal, amelyek a leendő pedagógusok számára különösen hasznosak, és szemléletformáló hatással bírnak. A szövegek közül néhányat az alábbiakban részletesebben is bemutatok, egyfajta ízelítőként a kötet tartalmi sokszínűségéből.

A *szív nyelve* című írás a bajorok által használt nyelvváltozat feltárásán keresztül világít rá a standard és a nem standard nyelvváltozatok eltérő funkcióira, hangsúlyozva, hogy különböző társadalmi helyzetekben más-más nyelvi forma bizonyul adekvátnak. A szövegben megjelenő *hagyma* metafora rétegzett modellje szemléletesen ábrázolja az anyanyelv, a regionális nyelvváltozat és a familiáris nyelv egymáshoz való viszonyát, miközben a *nyelvjárás*, a *dialektus* vagy a *regiolektus* nyelvészeti fogalmakat is bevezeti. A szöveg érzelmi hatásmechanizmusa – az otthon, a gyermekkori emlékek és a nyelvi kötődés összekapcsolása – nemcsak ismeretterjesztő, hanem attitűdformáló funkciót is betölt, elősegítve a nem standard nyelvváltozatokkal szembeni elfogadó szemlélet kialakítását.

A következő, *Ámokfutók* című szövegben a szerző a nyelvi kölcsönzés egy típusának, a tükörszavaknak a keletkezését mutatja be. Ennek keretében először a tükörfordításokkal foglalkozik, példaként a magyar *állatkert* szót említi, amely a német (*Tiergarten*) és a finn (*eläintarha*) megfelelőkhöz hasonlóan az *állat* és a *kert* jelentésű elemek összekapcsolásával jött létre. Ezt követően a részfordításokra tér át, amelyet az *ámokfutó* szó segítségével szemléltet: rámutat arra,

hogy a német *Amokläufer* összetett szó utótagja a futó jelentésű *läufer*, míg előtagja fordítás nélkül került át a magyar nyelvbe. Jelen szöveg a hallgatók számára kitűnő mintát kínál egy ismeretterjesztő írás elkészítéséhez, amely a kisebbségben élő magyar közösségek nyelvhasználatában megjelenő kölcsönzéseket vázolja. Egy ilyen kitekintés egyúttal hozzájárulhat ahhoz is, hogy a jövőbeli pedagógusok árnyaltabb ismereteket szerezzenek a határon túli magyar nyelvváltozatok sajátosságairól.

Az ismeretterjesztő írások közül mindenképp érdemes kiemelnünk a *Kinek a mezeje?* és a *Kéz kezét mos* című szövegeket, amelyekben a szerző közérthető módon mutatja be, hogy a mai nyelvhasználók számára gyakran „logikátlanak” tűnő többalakú tövek (*kéz* : *keze*; *kapor* : *kapr*-) megléte nem önkényes, hanem nyelvtörténeti folyamatok eredményei. Hangsúlyozza továbbá, hogy az egymás mellett élő alakváltozatok (*mező* : *mezeje/mezője*) esetenként jelentés- vagy stílusbeli különbségeket hordoznak. A szöveg a magyar mint idegen nyelv tanárok számára is hasznos kiindulópontul szolgálhat, mivel a nyelvtanulók által kivételként érzékelt jelenségek háttere a nyelvtörténetből gyakran könnyen levezethető.

A *Kezdünk-e mondatot háttal?* című írás egy, a köznevelésben széles körben elterjedt, nyelvvelhelyességi alapon nyugvó nyelvi babonát vizsgál felül, amely a *háttal* való mondatkezdést hibásnak minősíti. A szerző rámutat arra, hogy e tiltás a különböző – mindenekelőtt az írott és a beszélt nyelvre, valamint a formális és informális regiszterekre jellemző – nyelvhasználati normák összemosásából ered, amely nem veszi figyelembe a nyelvhasználat kontextusfüggő jellegét. A *hát* mint diskurzusjelölő az élőbeszéd természetes eleme, amely a beszélgetés szervezésében, a beszélő attitűdjének jelzésében és a szöveg kohéziójának megteremtésében is szerepet játszhat. Ennek megfelelően használatának helyénvalósága nem önmagában, hanem az adott szövegkörnyezet függvényében ítéltető meg. A témához szorosan kapcsolódik az *Aki /ami /amely /mely* címet viselő szöveg, amely előbb a vonatkozó névmások használatához kapcsolódó alapvető szabályokat ismerteti, majd felhívja a figyelmet arra, hogy az *ami* térnyerése az *amely* rovására természetes nyelvi változásként értelmezhető. A szerző ezenkívül kiemeli, hogy az *amely* szerepében használt *ami* rendszeres javítása mások beszédében nem indokolt, hiszen sem írásban, sem beszédben nem szükséges minden helyzetben azonos módon viselkednünk nyelvileg.

A fent bemutatott írások az ötödik fejezet tematikai és módszertani sokszínűségét illusztrálják, amely ugyanakkor további, itt csak érintőlegesen jelzett nyelvhasználati területekre is kiterjed. Például a metaforák és megszemélyesítések működésére (*Metafora: nem csak versekben*); a beszédmódhoz kapcsolódó rokonszenv–ellenszenv és nyelvi értékítéletek kérdésére (*Vonzalom és ellenszenv a nyelvben*); a nyelvi változás természetére (*Mi változik a nyelvben?*); a szleng társadalmi megítélésére (*Ezek a mai fiatalok*); a magyarországi és a határon túli magyar szókinccs változatosságára (*Dödölle és bulocská*); a szavak sokrétű jelentéshálózatára és annak történeti rétegzettségére (*Miből lesz a mézeskalács?*); sőt a frazeológiai egységek eredetére és jelentésrétegeire is (*Kenyér retúrjegygyel; Ki fordítja ki a földet a sarkából?*).

Összességében megállapítható, hogy Parapatics Andrea kötete a pedagógusképzésben részt vevő hallgatók és a gyakorló pedagógusok számára egyaránt jól használható segédanyag. Kreatív, élmény- és kutatásalapú feladatai, tudományosan alátámasztott, mégis közérthető nyelveze-

te révén a könyv könnyen beépíthető a felsőoktatás és a köznevelés tanórai gyakorlatába, ahol a nyelvi tudatosság fejlesztésének módszertanilag átgondolt eszközeül szolgálhat.

IRODALOM

Falus, I., & Szűcs, I. (Eds.) (2022). *A didaktika kézikönyve*. Akadémiai Kiadó.

<https://doi.org/10.1556/9789634548454>

Kiss, J. (1999). Az anyanyelvoktatás, a nyelvjárások és a nyelvjárási háttérű iskolások. *Magyar Nyelvőr*, 123(4), 373–381.

Kiss, J. (2001). *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó.

Lanstyák, I. (2007). A nyelvi tévhitekről. In Domonkosi, Á., Lanstyák, I. & Posgay, I. (Eds.),

Műhelytanulmányok a nyelvművelésről (pp. 154–173). Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó.

Lanstyák, I. (2009). *Nyelvművelés, nyelvtervezés, nyelvmenedzselés*. Stimul.